

Rozsnyai Japán nyelvmestere¹

I. Bevezetés

Az 1904-ben kitört orosz–japán háború eseményeit Magyarországon is nagy érdeklődéssel figyelték. Japánnal vagy az orosz–japán háborúval kapcsolatban számos kiadvány, illetve újságcikk, tudósítás látott napvilágot,² és ehhez az időszakhoz köthető az első magyarországi dzsúdótanfolyam is.³ Szintén ebben az időben jelent meg a Rozsnyai gyors nyelvmesterei sorozat tizenötödik köteteként az első magyar nyelven összeállított japán nyelvtan és társalgás. Hosszú ideig ez lehetett az egyetlen japán nyelvtan: a Japán Alapítvány budapesti irodája által összeállított tankönyvlista szerint az ezt követő nyelvkönyv csak 1970-ben jelent meg.⁴

A Rozsnyai kiadó japán nyelvtana a Meiji-kori nyelvet tükrözi, a kiejtésben és a nyelvtanban nyugat-japáni (*kansai* 関西) jellegzetességek is megfigyelhetők.⁵ Mivel magyarok számára állították össze, a nyelvtani és a kiejtési magyarázatokban a magyar nyelvvel való összehasonlítások is megtalálhatóak.

E könyvecskével korábban Kondō Masanori 近藤正憲 foglalkozott egy tanulmányában.⁶ Kondō feltételezése szerint a nyelvtan összeállítója

¹ Jelen cikk az alábbi tanulmány átdolgozása: Albeker András 2011. „Rojunyai Nihongo sokushū no chosha to shuten ni tsuite ロジュニヤイ『日本語速習』の著者と出典について [Rozsnyai Japán nyelvmesterének szerzője és forrásai].” *Kyōto daigaku kokubungaku ronsō* 京都大学国文学論叢 26: 23–38. A cikk elkészüléséhez segítséget nyújtottak: Albeker Melinda, Cseresnyési László, Károlyi Orsolya, Kiss Sándor, Pósfai István, Tóth Gergely, Vincze-Pikó Adrienn, Yoshikai Naoto, valamint a Japán Országgyűlési Könyvtár könyvtárosai.

² Harangi 1982: 376–417.

³ Sasaki 1907.

⁴ „*Hangarī no nihongokyōzai risuto* ハンガリーの日本語教材リスト [A magyarországi japán nyelvi oktatóanyagok listája].” 2009. X.

⁵ Néhány példa a könyvből a kelet- és nyugat-japáni nyelvi különbségekre: *atta-ota* [sic!] ’találkozott’ (4. oldal), *konomanai-konomanu* ’nem kedvel, nem szeret’, *konomanakatta-konomananda* ’nem kedvelt, nem szeretett’ (21. oldal).

⁶ Kondō 2005: 175–192.

hosszabb időt tölthetett Japánban, ahol nyugat-japáni nyelvi hatások is érhettek a nyelv tanulása során.

Jelen tanulmány elsődleges célja a nyelvtan szerzőjének személye és az általa használt források meghatározása. A kutatás kezdeti szakaszában az OSZK-ban található példány⁷ fényképeit használtam, de később sikerült hozzájutnom egy jó állapotban lévő példányhoz az egyik budapesti antikváriumból. A könyv felépítésének jobb megértéséhez ugyanebből a sorozatból a szlovák és az angol nyelvtant is felhasználtam.

II. A könyv rövid bemutatása

A borítón magyar és német nyelven a következő olvasható:

Rozsnyai / Gyors / nyelvmesterei / Bármely nyelv / alapos elsajátítására / tanító nélkül / Japán / Ára 1 korona / Gyakorlati / Japán-magyar-német / beszélgetésekkel / Hét eredeti japán-írástáblával / A kiejtés pontos feltüntetésével / Japanische Grammatik / Praktische / Japanisch-Ungarisch-Deutsche / Conversation / Mit sieben original-japanischen Schrift-Tabellen / mit Bezeichnung der Aussprache / Ohne Lehrer / Rozsnyai Károly Budapest, IV., Muzeum-körút 15.

A szerző neve, valamint a kiadás éve nincs feltüntetve, de Kondō tanulmánya 1905-re, *A magyar írók élete és munkái* 1906-ra teszi a könyv megjelenését. A *Budapesti Hírlap* 1905. VII. 9-i számában olvasható könyvismertetés⁸ Kondōt igazolja. A borító belső oldalán tartalomjegyzék, a japán mértékegységek, pénznemek, a hónapok nevei és a sorozat eddig megjelent köteteinek címei láthatók. A hátsó borítón és annak belső oldalán a Rozsnyai

⁷ OSZK B1 621.067. Amicus azonosító: 3196137.

⁸ „(Japán nyelvtan.) *Rozsnyai* Károly rövid gyakorlati japán nyelvtant adott ki, melyből tanító nélkül is el lehet sajátítani a japán nyelv elemeit. A füzet a nyelvtani szabályokon kívül beszélgetéseket is közöl a kiejtés pontos megjelölésével. Van benne szótár s több japáni írástábla is. A munka ára egy korona, megrendelhető a *Budapesti Hírlap* könyvkiadóhivatalában is.”

kiadó zenepedagógiai könyveinek bemutatása olvasható. A nyomda címe a hátsó borítón, legalul van feltüntetve: „Révai és Salamon könyvnyomdája. Budapest VIII. Üllői út 18”.

Az első oldalon nincs előszó, de a címlapon olvasható „tanító nélkül”-ből arra lehet következtetni, hogy önálló tanulásra szánták. A teljes könyv 64 számozott oldalból áll, és a következő részekre osztható:

1. Nyelvtan 1–34. oldal
2. Beszélgetések 35–47. oldal
3. Magyar–japán szótár 48–56. oldal
4. A japán írásról 56–64. oldal

Az utolsó fejezet hét írástáblát is tartalmaz, melyek a következők:

- I. Számjelek
- II. Katakana írásjelek [sic!]
- III. Hiragana írásjelek [sic!]
- IV–VII. Japáni írásminták, átírással s fordítással.

Az írástáblákat leszámítva a könyv teljes japán szövege latin betűkkel íródott. Kétféle átírást alkalmaz a könyv, az első, az „általános használatban lévő átírás” a japán Rōmaji Kai⁹ 羅馬字會 (Latin Betűs Társaság) által kidolgozott rendszerrel mutat hasonlóságot. Azonban attól eltérően a nyújtóhangot nem a magánhangzó fölé tett vízszintes vonallal (ā, ī, ū, ē, ō), hanem magyaros ékezzettel jelöli (á, í, ú, é, ó).

⁹ A Rōmaji Kai 1885-ben alakult, a latin írásos rendszerük kidolgozásakor japán és külföldi tudósok véleményét is figyelembe vették. A mássalhangzók jelölésekor az angol, a magánhangzók esetében pedig az olasz (német, latin) nyelv írásmódját vették alapul. Mivel James Curtis Hepburn japán–angol szótárának harmadik kiadásában (*A Japanese–English and English–Japanese Dictionary*, 1886) ezt az átírási rendszert alkalmazta, így az végül Hepburn-átírás néven vált ismertté. Korabeli forrásként lásd: *Rōmaji nite nihongo no kakikata*. Rōmaji Kai, 1886.

A második rendszer a „kiejtés pontos feltüntetése”, azonban ezt nem tartja be mindig, ezért megfigyelhető némi ingadozás, következetlenség. A két rendszer különbségeiről lásd az alábbi táblázatot:

hiragana	átírás 1.	átírás 2.	példa
ああ	á	aa	babá / babāa: 'öreg asszony'
が	ga	nga	arigató / aringatōo: 'köszönöm'
さ	sa	sza	sake / szake: 'rizsbor'
し	shi	si	shi / si: 'négy'
じ, ぢ	ji	zsi	ei-jin / ei zsin: 'angol'
ち	chi	csi	chichi / csicsi: 'atyá'
つ	tsu	czu	kizetsu / kizeczu: 'ájulás'
ひ	hi	chi	hito / chito: 'egy'
ふ	fu	fhu	futa / fhuta: 'kettő'
ひゃ	hya	cha	hyaku / chaku: 'száz'
わ	wa	wa, ua	chawan / csauañ: 'csésze'
ん	n	n, ñ	chawan / csauañ: 'csésze'

A magánhangzó-zöngétlenedést az illető magánhangzó elhagyásával jelöli, pl *uataksi* (*watakushi*: 'én'), *chtoz* (*hitotsu*: 'egy').

III. A Rozsnyai kiadóról

Rozsnyai Károly 1889-ben nyitotta meg könyvesboltját, ahol kezdetben használt könyveket árult, majd egyetemi jegyzetek, tankönyvek, zeneművek kiadásába is belefogott.¹⁰ A Gyors nyelvmester sorozat első kötete, a *Magyar nyelvmester* 1900-ban jelent meg. Az OSZK adatbázisa, valamint a szlovák és angol nyelvmesterben található lista alapján a következő nyelvek jelentek meg a sorozatban: magyar, német, francia, angol, olasz, orosz, spanyol, portugál, latin, román, szlovák (tót), szerb, horvát, cseh, japán, héber, lengyel,

¹⁰ Révay 1929: 100–101.

újjörög, török, eszperantó, bolgár, holland. A kötetek elsősorban az Osztrák–Magyar Monarchia, illetve a környező országok nyelveit oktatják, de keleti nyelvként a héber, a japán és a török is helyet kapott.

Az egyes kötetek felépítése hasonló: nyelvtani magyarázat, társalgás német fordítással. Az eszperantó és a bolgár kötetekben szótár, a japán és a török kötetekben pedig szótár és írástanító rész kapott helyet. A holland nyelvmester társalgása és szójegyzéke külön kötetekben jelent meg. Az egyes kötetek között van olyan is, amely bővítve többször is kiadásra került, de a japán esetében ezzel kapcsolatban jelenleg nincs információ. A Gyors nyelvmester sorozat mellett a Rozsnyai nagy nyelvtana sorozat is megjelent. Ez utóbbi az orosz, német, angol, szerb, román, francia nyelvek nyelvtanát tárgyalja, de keleti nyelvek nem kerültek bele ebbe a sorozatba.

IV. A szerzőről

Ahogy a tanulmány elején is említettem, a szerző nevét nem tüntetik fel a borítón, de a *Magyar nyelv* 2004. évi 4. számában Koósz István olvasói levele Akantisz Viktort nevezi meg szerzőnek, hivatkozva a *Magyar írók élete és munkái* című kiadványra (a továbbiakban MIÉM). Ennek és más forrásoknak¹¹ az adatai alapján a következőket lehet megtudni Akantiszról. Akantisz Viktor, eredeti nevén Akantisz Győző Béla Ernesztusz, 1864. december ötödikén született Jászfényszarun. Apja, Akantisz Ignác nótárius, anyja nemes Ozorótzky Ilona. Keresztanyja özv. Görög Amália, keresztapja Elefánty Ernesztusz jászberényi orvos. A jászberényi középiskola elvégzése után Budapesten hallgatott filozófiát és jogot, majd hosszabb ideig grafikusként és íróként-fordítóként tevékenykedett. Írói álneve A. V. , illetve Fréron A. V. volt.

A Rozsnyai kiadó számára olajfestészetet, sakkot oktató könyveken kívül a Gyors nyelvmesterek sorozat német, francia, angol, olasz, orosz,

¹¹ Magyar Országos Levéltár, A 1154, 369/5 kötet p. 3; 60. Gulyás 1939: 319–320. Pelbárt Jenő: Papír- és vízjeltörténet, http://www.mol.gov.hu/papir_es_vizjeltortenet/a_magyar_papir_es_vizjelkataszter_jovoje.html (megtekintve 2011. VIII. 14); Pukánszky 1972: 52–60.

spanyol, portugál, japán, lengyel, cseh, török nyelvi köteteit is ő állította össze. Akantisz a *Magyar Lányok*, *Természettudományi Közlöny*, *Új Idők* című folyóiratokban is publikált, de 1910-ben – írói tevékenységét abbahagyva – Todoreshku Gyula könyvgyűjtő könyvtárának rendezésébe fogott bele. Todoreshkuval közösen összeállított egy vízjel-katalógust is, de ez végül nem került kiadásra. 1919–1929 között a Nemzeti Múzeumban dolgozott könyvművészeti előadóként. Akantisz 1943. október 21-én hunyt el, a gyászjelentés szerint a foglalkozása a Magyar Nemzeti Múzeum könyvművészeti szakelőadója, az Országos Magyar Hadimúzeum Egyesület tudományos tagja, festőművész és író volt.

Felesége neve Ligeti Mária, 1896. május harmincadikán keltek egybe. Gyermekeik Camilla, Győző, Lúcia, Georgina, Miklós, Cornél és Virgil.¹²

Akantisz japán nyelvi tanulmányairól, esetleges japán utazásáról nem tudni, azonban nem kizárt, hogy Budapesten találkozhatott japánokkal.¹³ A *Japán nyelvmestert* megelőzően egy japán mesegyűjteményt is összeállított saját illusztrációival, amely Harangi László bibliográfiája alapján az első magyar nyelvű japán mesegyűjtemény lehetett.¹⁴

V. Akantisz forrásai

Akantisz Viktor a *Japán nyelvmester* megírásakor vajon milyen anyagokat vehetett alapul? Az Edo-kor végétől 1905-ig megjelent japán nyelvtanok és szótárak – például Chamberlain, Hoffmann, Rosny, Seidel könyvei – az Osztrák–Magyar Monarchia területén is elérhetőek lehettek. Ezeket összevetve a *Japán nyelvmesterrel*, a legtöbb hasonlóságot August Seidel munkáival találtam.¹⁵

August Seidel Helmstedtben született 1860. szeptember huszonkilencedikén. Halléban keleti és klasszikus nyelveket tanult, majd 1890–1903

¹² Vincze-Pikó Adrienn közlése. 2014. III. 16.

¹³ Tóth 2010: 49–97.

¹⁴ *Japáni mesék. Az ifjúság számára átírt és illusztrálta Akantisz Viktor.* Szent István Társulat, 1901.

¹⁵ A források listáját lásd a tanulmány végén.

között a Deutsche Kolonialgesellschaft berlini irodájában dolgozott. Az 1890-es évektől kezdve afrikai, ázsiai, európai nyelvek tankönyveit, illetve japánok számára német nyelvkönyvet állított össze. Szerkesztője volt még a *Zeitschrift für afrikanische, ozeanische und ostasiatische Sprachen* című folyóiratnak is.¹⁶ Arról, hogy járt-e Japánban, nem találtam információt. Seidel munkái közül Akantisz az alábbiakat használhatta fel:

1. *Praktische Grammatik der japanischen Sprache*. Hartleben, 1890 (a továbbiakban PGJS). Az írott és beszélt japán nyelv nyelvtanának összefoglalása. A japán szavakat, mondatokat olyan latinbetűs átírásban¹⁷ adja meg, amelyben az [s] és a [z] hangok jelölése a német helyesírás hatását tükrözi. A kötet végén táblázatban a *kana* 仮名 szótagírás, 660 *kanji* 漢字, illetve azok összetételei, a kínai írásjegyek gyökeinek felsorolása, valamint szövegmutatványként bibliai idézetek találhatók.
2. *Grammatik der japanischen Umgangssprache*. Hartleben, 1901 (GJU). A fenti PGJS javított kiadása, de csak a beszélt nyelvet tárgyalja. Az átírás a Rómajikai rendszerén alapul. Irodalomjegyzék nincs, de az előszó szerint a nyelvi példákat japán könyvekből vette.
3. *Grammatik der japanischen Schriftsprache*. Hartleben, 1904 (GJS). Az írott nyelv nyelvtanát tárgyalja. A latin betűs átírás a Rómajikai rendszerén alapul, de az olvasmányok *kana* írással és *kanji-kana* vegyesírással is olvashatók. A könyv a *hiragana* és *katakana* szótagírásokon kívül tartalmazza még a 214 gyök és 354 gyakran használt *kanji* táblázatát is.
4. *Systematisches Wörterbuch der japanischen Umgangssprache*. Schwartz, 1904 (SWJU). Tematikus szótár, a következő 15 témában csoportosítja a japán szavakat latin betűs átírásban:

¹⁶ *Brockhaus' Kleines Konversations-Lexikon*, 1911: 683. *Brockhaus' Konversationslexikon*, 1894–1896: 935–936.

¹⁷ Példa a könyvből: *Anata-ga nan-no yuhe-ni Nitupon-go-wo manabi-massenu-ka?* (32. oldal.) A *massenu* végződésben az „s” kettőzését az indokolja, hogy a német olvasó [z] -t ejtene benne: *Fusel* ['fu:zəl] 'lőre', de *Fussel* ['fʊsəl] 'szösz'. Ugyanez a mondat a ma széles körben használt Hepburn-átírással: *Anata ga nan no yue ni nippongo wo manabimasen ka?*

1) Allgemeine Begriffe. 2) Gott, Religion, Kirche. 3) Welt, Erde, Himmelserscheinungen, Wetter. 4) Die Naturreiche. 5) Der Mensch. 6) Der moralische Mensch. 7) Der kranke Mensch. 8) Familie und Verwandtschaft. 9) Menschliche Bedürfnisse. 10) Schule. Bildung. 11) Die Arbeit. 12) Der Staat. Die Obrigkeit. 13) Krieg und Frieden. 14) Kunst und Wissenschaft. 15) Spiele, Vergnügungen, Feste. Az átírás a Rōmajikai rendszerén alapul, a zöngétlen magánhangzókat aposztróffal jelöli. A címszavakban az igék záróalakban (*shūshikei* 終止形) szerepelnek, de az egysoros igéknél (*ichidan dōshi* 一段動詞) a *-ru* る végződést többnyire kötőjellel választja el az ige-től. A melléknevek szintén záróalakban szerepelnek.

VI. A nyelvtani magyarázatok

A nyelvtant tárgyaló első rész az alábbi 14 alfejezetből áll: 1) A japán beszédbeli hangok s azok kiejtése. 2) Szótagcsoportok keletkezése. 3) Hangváltozások (hanglágysítás). 4) A hangsúly. 5) A főnév. 6) A melléknév. 7) A névmás. 8) Számnevek. 9) Határozó szók. 10) Elöljárók, névutók. 11) Ragok. 12) Kötszók. 13) Az igék. 14) A szóképzés.

Akantisz a *Japán nyelvmester* összeállításakor Seidel japán nyelvtanait vehette alapul. Az alábbiakban összefoglalom, hogy a *Japán nyelvmester* nyelvtani magyarázatainak mely részei alapulhatnak Seidel munkáin:

<i>Japán nyelvmester</i>	Seidel munkái
p. 3. A kettős mássalhangzók.	GJU pp. 2–3.
pp. 3–4. Szótagcsoportok keletkezése.	GJU p. 2.
p. 4. Hangváltozások.	GJU pp. 3–4.
p. 4. A hangsúly.	GJU p. 3.
pp. 4–5. A főnév.	GJU pp. 16–21.
pp. 6–7. A melléknév.	GJU pp. 28–29; 32. PGJS pp. 65–66; 85.

pp. 7–11. A névmás.	GJU pp. 21–28.
pp. 12–15. Számnevek.	GJU pp. 59–70. PGJS pp. 52–55.
pp. 16–19. Határozószók.	GJU pp. 70–83.
pp. 19–20. Elöljárók, névutók. Ragok.	GJU pp. 83–85; 107–111.
pp. 20–21. Kötszók.	GJU pp. 85–86; 111–113. PGJS pp. 140–142.
pp. 21–31. Az igék.	GJU pp. 33–59; 104–107.
pp. 31–34. A szóképzés.	GJU pp. 5–15.

Az alábbiakban bemutatok néhány példát a hasonlóságot mutató részekből:

Japán nyelvmester p. 4.: „Japán nyelvben a hangsúly alig van s ép úgy, mint a franczia, egyforma hangsúlylyal mondja ki a szótagokat s csupán a szóhangsúly (a mondatban) hoz egy kis változatosságot az egyhangu beszédbe.”

GJU p. 3.: “Der Wortton wird im Japanischen wenig markiert. Der Japaner spricht vielmehr, wie der Franzose, so, dass er jede einzelne Silbe mit gleichmäßig starker Betonung versieht und nur durch den Satzton etwas Abwechslung in dieses Einerlei bringt.”

Japán nyelvmester p. 12.: „A japáni számsor személyeknél nem alkalmazható, mint főnevek szerepelnek s ezért a szavak mellett, sajátító esetben azok előtt, vagy pedig mint utószók, a főnév után állanak (...)”

GJU p. 59.: „Die japanische Reihe wird nicht von Personen gebraucht. Diese Zahlen sind eigentlich Hauptwörter und treten daher entweder im Genitiv vor oder häufiger als Apposition hinter das Hauptwort (...)”

Japán nyelvmester p. 21. : „A kötszók kevés szerepet játszanak a japán nyelvben, mert egy mondatnak a másik mondat alá való rendelése sok esetben minden további körülmény nélkül csupán az alárendelő formával (*wa* és *mo*) vagy a feltételes formával történik. A kötszó rendesen a mellékmondat végén áll.”

GJU p. 111.: „Die Bindewörter spielen im Japanischen eine weniger wichtige Rolle, da die Unterordnung eines Satzes unter einen andern in vielen Fällen ohne weiteres durch die Subordinationsform (mit oder ohne *wa* und *mo*) oder durch die Conditionalformen bewirkt werden kann. (...) Die meisten satzverbindenden Conjunctionen stehen am Ende des Nebensatzes;”

Azonban a *Japán nyelvmester*ben vannak olyan részek is, amelyek a magyarral összevetve próbálják elmagyarázni a japán kiejtést, nyelvtant. Ezek a részek természetesen nem találhatók meg Seidelnél, valószínűleg Akantisz ismeretein, megfigyelésein alapulhatnak. A hosszú időtartamú japán magánhangzók és a magyar hosszú magánhangzók különbségét (p. 1.) a következőképpen magyarázza:

„Hogy ezt jobban megértessük, vegyünk összehasonlító példákat: a magyarban a rövid s hosszú magánhangzók *egyenek* hangzanak, s ugyanegy időtartamuak s csupán a száj meg torok zártabb s nyitabb helyzete által képződik, pl.: *gaz, gáz; mez, méz* stb. Japán kiejtésben ez másképp hallatszik és pedig úgy, mintha a rövid magánhangzót *kétszer olyan hosszú időtartamig* mondanók ki, mint a valóban rövidet. Tehát csupán időtartamban nyúlik meg és nem a hangban magában. Jó példa erre pl.: a magyar palócos kiejtés: így „alma” tiszta kiejtésben az első szótag röviden kimondott *a*, palócosan pedig *āōma āāma*: szintén rövid *az*, de időtartalomban van elhúzva. Azt hiszünk ezen példa érthetővé teszi és megvilágosítja a magyar és

japán hosszú magánhangzók kiejtése közt levő különbséget. A japánban is – úgy mint magyarban – különösen ügyelnünk kell a magánhangzók (szótagok) rövid vagy hosszú kimondására, mert sok különböző értelmű szók csak is ez által különböznek egymástól.”

A 16–17. oldalon a hangutánzó és hangfestő szavak esetében szintén hoz magyar példákat:

„Idetartozik még sok olyan kettőzés is, mely épen ezen kettőzött hanggal fejezi ki az állapotot, ténykedést; ilyen szóhalmozás a magyarban is megvan, mint gyakorító szó szerepel, pl.: szer-te-szét (mindkét szó egyértelmű, de így együtt tágabb jelentőségű), ide s tova, innen-onnan; ehhez hasonló célra szolgál s hasonló értelmezést fejez ki a japánban szokásos szókettőzés is.”

Ezt követően felsorol közel 50 ilyen határozószót, amelyek közül 11-hez párosít magyar ikerszót: *dokadoka to*: kopogva menni (kip-kop); *gougou to*: harangszó (ging-gang); *kirakira to*: világít (csillog-villog a fény); *pichipichi*: csapkod (a hal a farkával: pacs-pacs) stb.

VII. Társalgás

A Beszélgetések című részben 244 kifejezés, mondat van a következő 14 téma alapján csoportosítva:¹⁸ 1) Kérdezni. 2) A japáni beszédről. 3) A lakás. 4) Az evés. 5) Az ivás. 6) A reggeli. 7) A fürdő. 8) A posta. 9) Az óra. 10) Az időről. 11) Az egészségről. 12) Beszédbe ereszkedni. 13) Vasuton. 14) Hajón. A társalgási rész felépítése hasonló az angol és a szlovák nyelvemesterhez: magyar mondat – német mondat – japán fordítás – kiejtés. Az ebben a részben felsorolt mondatok között vannak olyanok, amelyek a GJU-val összevetve hasonlóságot mutatnak.

Japán nyelvemester (p. 35.): *Watakushi wa anata wo sukeraruru no wo yorokibamasu* [sic!].

GJU (p. 166.): *Watak'shi wa anata wo sukeraruru no wo yorokobi-mas'!*

Japán nyelvemester (p. 47.): *Anata wa dare zo watashi no nimotsu wo fune made notte* [sic!] *itte kureru mono wo shitte imasu ka?*

GJU (p. 160.): *Anata darezo watak'shi no nimots'wo fune made motte itte kureru mono wo shitte i-mas'ka.*

¹⁸ Összehasonlítóképpen az angol és a szlovák kötet társalgási témakörei: Angol nyelvemester: 1) Az angol beszédről. 2) Bankárnál. 3) Boltban. 4) Búcsút venni. 5) Czipésszel. 6) Dohányzásról. 7) Ebéd. 8) Étterem. 9) Fölkelni. 10) Gőzhajón. 11) Játékok. 12) Az időről. 13) Írásról. 14) Kávéház. 15) Kérni. 16) Kivándorlás. 17) Korról. 18) Könyvkereskedőnél. 19) Köszönni. 20) Köszöntések. 21) Látogatás. 22) Lefekvésről. 23) Öltözködni. 24) Óra. 25) Orvossal. 26) Posta. 27) Reggeli. 28) Sétálás. 29) Sörrel. 30) Szállodában. 31) Társaskocsi. Bérkocsi. 32) Tudakozódni valaki után. 33) Ujdonságok. 34) Utlevél hivatalban. 35) Út után kérdezni. 36) Vacsora. 37) Vámhivatal. 38) Vasuton. 39) Vendéglőben. 40) Mindenféle. Tót nyelvemester: 1) A tót nyelvről és a tótokról. 2) Az időről. 3) Az idő (óra). 4) A kor. 5) Az utcán. 6) Reggel. 7) A reggeli. 8) Ebéd. 9) Vacsora. 10) Este. 11) Az orvos. 12) Az utazás. 13) Budapesten. 14) A czipész. 15) A szabó. 16) A boltban. 17) Látogatáson. 18) Írás. 19) Hónapok és napok. 20) A legszokottabb nyelvsajátságok. 21) A kőműves munka. 22) A magyar gazda és a tót napszámos. 23) Utazás a külföldre. 24) Udvarias kifejezések; egyszerű mondatok. 25) Közmondások.

Japán nyelvmester (p. 47): *Shuppan no toki wo watashi ni chan-to shirasete kuremasu ka?*

GJU (p. 105.): *shuppan no toki wo watakushi ni chanto shira-sete kuremas'ka.*

Azonban a társalgási kifejezések nagy része nem magyarázható Seidel munkáiból, így feltehetően Akantisz önállóan állította őket össze, vagy pedig egy jelenleg még ismeretlen forrást vehetett alapul.

VIII. A szójegyzék

A magyar–japán szótár 1325 szócikkből áll, és több évtizeden át az egyetlen ilyen szójegyzék lehetett, ami nyomtatásban is megjelent.¹⁹ A japán szavak itt is latin betűs átírásúak, de egyes esetekben zárójelben megadja a „kiejtés pontos feltüntetését”:

p. 48.: *augusztus hó*, hachigwatsu²⁰ (hacsi nguacz);

p. 49.: *elutazás*, shuttatsu, hossuku [sic!] (suttacz);

p. 53.: *pálinka*, shóchú (sōocsū), stb.

¹⁹ Bár az első világháborúban orosz fogságba kerültek között volt olyan, aki megtanult valamilyen szinten japánul, és japán szójegyzék összeállításába kezdett (Udvardi 1996: 44, Umemura 2006: 114–118), az első nyomtatásban is megjelent szótár Imaoka Jūichirō 今岡十一郎 (*Magyar-japán és japán-magyar zsebszótár*, Tokió, 1943) és Metzger Nándor (*Nagy magyar-japáni szótár, I. kötet*, Tokió, 1945) nevéhez fűződik.

²⁰ A kwV és a gwV típusú szótagok (*gōyōon* 合拗音) elsősorban a sino-japán szavakra jellemzőek, de később az eredeti japán szavakban is megjelentek. Azonban a sino-japán kwi/kwe, gwi/gwe helyét már a Muromachi-korszak előtt átvette a ki/ke, gi/ge (*chokuon* 直音), de a kwo még megtalálható a kirishitan anyagokban. A kwa → ka, gwa → ga változás az Edo-kor végén, különösen Edóban gyorsult fel, de a művelt rétegek beszédében még előfordulhatott az eredeti *gōyōon* kiejtés. Ez a tendencia a Meiji-korban is megfigyelhető. A *Japán nyelvmester*-ben 27 olyan sino-japán összetétel van, amelyben eredetileg *gōyōon* volt, de ezek közül 5 már *chokuon* kiejtésben szerepel. Ezeket a szavakat összevetve Seidel munkáival azt találjuk, hogy míg a PGJS a *Japán nyelvmester*hez hasonlóan ezt a műveltebbnek számító kiejtést részesítette előnyben, addig a későbbi tankönyvekben vagy mindkét változat, vagy csak a *chokuon* kiejtés került rögzítésre.

A szófaji besorolást nem adja meg. Melléknevek esetében az *-i* végű beszélt nyelvi alak és a *-ki* végű írott nyelvi alak egyaránt megtalálható. Néhány példa: p. 49.: *drága*, takai; p. 49: *édes*, amaki; p. 53. *olcsó*, yasuki, yasui stb.

Az igealakok jelölése is ingadozó: határozói alak (*ren'yōkei* 連用形), zárójelben a záróalak (*shūshikei* 終止形): p. 52.: *kifizetni*, harai(-u) – csak határozói alak; p. 49.: *építeni*, tate – csak záróalak; p. 51.: *képet festeni*, e kaku – írott nyelvi alak; p. 55.: *ugatni*, hoyu stb.

A fentiekből arra lehet következtetni, hogy Akantisz többféle forrást is felhasználhatott a szójegyzék összeállításakor. Ebben találhatók olyan hibás értelmezések is, amelyek arra utalhatnak, hogy Akantisz német nyelvű szótárakat, szójegyzékeket vehetett alapul. Néhány példa a félrefordításokból:

p. 48.: *adó*, zeí, kaji (kazsi): A *zei* 税 jelentése 'adó', a *kaji* 舵 vagy 梶 jelentése 'hajókormány'. Német nyelven az előbbi *die Steuer*, az utóbbi *das Steuer*.

p. 49.: *erős*, matsuri: A *matsuri* 祭り jelentése '(vallási) ünnep, fesztivál', itt a főnévi *das Fest* és a melléknévi *fest* összekeverése okozhatta a hibát.

p. 56.: *vár*, jó mae: A *jōmae* 錠前 jelentése 'zár(szerkezet)', Akantisz itt feltehetően a *das Schloß* kétféle jelentését keverhette össze.

A szójegyzékben találhatók olyan további hibás értelmezések is, amelyek Seidel munkáira vezethetők vissza:

Japán nyelvmester p. 49.: *czilinder* (kalap), eboshi

PGJS p. 166.: der Cylinder yebossi (lábjegyzetben: „aus steifem, schwarz lackirtem Lederpapier, unter dem Kinn durch ein Band befestigt”)

A japán szó magyarázata Hepburnnél (*A Japanese-English and English-Japanese Dictionary*. Tōkyō 1886): EBOSHI エボシ 烏帽子 n. A kind of cap worn on the crown of the head by nobles, also by *Manzai* and *Kannushi*.

Japán nyelvmester p. 54.: proletár, eta

PGJS p. 182.: das Proletariat yeta (Schinder, Gerber und Lederarbeiter; sie besorgen auch das Geschäft des Todtengräbers.)

Hepburn: ETA エタ 穢多 n. A class of persons occupying the lowest social position. They follow the occupation of leather-dressers, or buriers of dead animals; they are compelled to live separate from others and not allowed to enter the house, to sit or cook at the same fire with persons out of their own class. (This distinction of caste has recently been abolished by the Imperial government.)

Valószínűleg sortévesztésen alapuló elírás:

Japán nyelvmester p. 54.: pók, kumo; pókháló, fukurogumo.

SWJU p. 69.: kumo, Spinne; kumo no su, Spinnewebe; fukurogumo, Tarantel.

Összefoglalva az eddigieket, Akantisz a magyar–japán szójegyzék összeállításakor német forrásokat, köztük Seidel nyelvkönyveit és szótárát használhatta fel.

IX. A japán írásrendszer és szövegmutatvány

A könyv utolsó fejezete a japán szótagírás magyarázatából és táblázataiból, a számokat jelölő kínai írásjegyekből, valamint egy szövegmutatványból áll. A kutatás során bizonyossá vált, hogy ez a rész is Seidelre vezethető vissza, és a GJS alábbi oldalain alapul:

<i>Japán nyelvmester</i>	<i>Grammatik der japanischen Schriftsprache</i>
pp. 56–60. A japáni írásról	pp. 106–110; 113–114; 138.
pp. 61–64. Japáni írásminták	pp. 91–94; 111–113; 115–117; 141–143.

Bár az 1900. évi elemi iskolai oktatással kapcsolatos rendelettel (*shōgak-kōrei* 小学校令) egységesíteni kívánták a *hiragana* és a *katakana* szótagírást, a gyakorlatban ezt nem tudták maradéktalanul teljesíteni.²¹ A *Japán nyelvmester* táblázataiban is keverednek a standardizált és alternatív formák: a *hiragana* [o] [so], a *katakana* [ne] [wi] esetében találunk alakváltozatot. A szótagok hosszítása a korábbi gyakorlattal szakítva, elsősorban a nyújtójel (ー) segítségével történik, azonban a *Japán nyelvmester* megjelenése után három évvel, 1908-ban Japánban visszaálltak a történelmi *kana*-használatra (*rekishiteki kanazukai* 歴史的仮名遣い).²²

A szövegmutatvány a *Zhànguó cè* 戰國策 (*Chǔcè* 楚策) című kínai műből²³ származó „A tigris és róka története”, és a következő négyféle írásmóddal kerül bemutatásra: latinbetűs átírás, *katakana*, *hiragana*, *kanji-kana* vegyesírás (lásd a képmellékletben). A japán szavak mellett a magyar megfelelőjük, a szövegmutatvány végén pedig a teljes magyar fordítás olvasható. Ez a szöveg is a GJS-ből származik, amelyben ezen kívül még öt olvasmány található. Felmerül a kérdés, hogy Akantisz vajon miért pont ezt választotta?

²¹ Takashiro 2011: 103–112.

²² Kakigi 2007: 127–130.

²³ Az eredeti kínai szöveg: 虎求百獸而食之，得狐。狐曰，子無敢食我也！天帝使我長百獸。今子食我，是逆天帝命也。子以我爲不信，吾爲子先行。子隨我後觀。百獸之見我，而敢不走乎。虎以爲然，故遂與之行。獸見之皆走。虎不知獸畏己而走也，以爲畏狐也。

A GJS-ben Seidel hat szövegmutatványt²⁴ tesz közzé a következő írásmódokban:

1. latin betűs átírás: *Kaiko, Tora to kitsune to no hanashi, Tsubame, Tsubame no su o ubaishi suzume no hanashi, Inu no chie, Higashi no kata yori kitarishi hakasetachi*;
2. katakana szótagírás: カイコ [kaiko], トラ ト キツ子 ト ノ ハナシ [tora to kitsune to no hanashi];
3. hiragana szótagírás: かいこ [kaiko], とら と きつね と [sic!] はなし [tora to kitsune to hanashi];
4. kanji-kana vegyesírás: 蠶 [kaiko], 虎と狐との話 [tora to kitsune to no hanashi], 燕 [tsubame], 燕の巣をうばいし 雀の話 [tsubame no su o ubaishi suzume no hanashi], 犬の智慧 [inu no chie].

Látható, hogy csak két olvasmány van mind a négyféle írásmóddal lejegyezve. A *Kaiko* (Selyemhernyó) tulajdonképpen egy magyarázó szöveg, ezzel szemben a *Tora to kitsune to no hanashi* (A tigris és róka története) hasonlít Aisôpos meséire, amit a nyelvtanulók is érdekesnek találhattak, emiatt dönthetett Akantisz ezen történet mellett.

X. Befejezés

Az eddig ismertetett források alapján feltételezhetjük, hogy 1) a *Japán nyelvmester* összeállítója Akantisz Viktor; 2) Akantisz elsősorban a német August Seidel munkáit használhatta fel a könyv megírása során. Bár vannak hibái,

²⁴ A GJS előszavában olvasható, hogy „Die Lesestücke sind japanischen Werken entnommen”, de Seidel nem nevezi meg konkrétan a forrásait. Azonban egy olvasmány az Újszövetség japán fordításából származik, a maradék öt pedig megtalálható az 1887-ben megjelent *Jinjō shōgaku tokuhon* 尋常小學讀本 című olvasókönyv harmadik és negyedik kötetében. Mivel a kana-használatban és a szókincsben kimutatható minimális eltéréseken kívül a szövegek megegyeznek, valószínűsíthető, hogy Seidel iskolai tankönyvből – esetleg a *Jinjō shōgaku tokuhon* egy későbbi kiadásából – vehette a szövegmutatványokat.

hiányosságai, az első magyar nyelven íródott japán nyelvtanként mégis úttörőnek számít a magyarországi japán nyelvoktatás-nyelv kutatás terén.

Tisztázatlan probléma a könyv fogadtatása, értékelése, illetve az esetleges további kiadások megléte. Érdeemes megjegyezni, hogy a *Japán nyelvmester* egy példánya megtalálható a Japán Országgyűlési Könyvtárban is.²⁵ Ebben az első oldal tetején a könyvtár bélyegzője, a lap alján pedig a következő pecsét látható: 明治43年10月3日 寄贈 [Meiji 43 nen 10 gatsu 3 ka kizō], amiből megállapítható, hogy a könyvet 1910. október harmadikán adományozták a könyvtárnak. A könyvtár jóindulatának köszönhetően betekinthessem a korabeli feljegyzésekbe is, ahol az adományozó neve is feltüntetésre került. A név öt *kanjiból* áll, amelyből az első kettő az 井上 [Inoue] családnevet takarja. A maradék három írásjegy nehezen azonosítható, de a Dōshisha Női Egyetem 同志社女子大学 professzora, Yoshikai Naoto 吉海直人 segítségével sikerült az elsőt kiolvasni. A kérdéses írásjegy a 正, amelynek névként lehet [masa] vagy [shō] olvasata is. Az adományozó teljes neve és az adományozás körülményei szintén megoldásra várnak.

Elsődleges források

Alcock, Rutherford 1861. *Elements of Japanese Grammar for the use of Beginners*. London: Trübner and Co.

Aston, W. G. 1888. *A Grammar of the Japanese Spoken Language*. (4. kiadás.) Tokyo: Hakubunsha.

Baba, Tatui 1888. *An Elementary Grammar of the Japanese Language*. (2. bőv. kiadás) London: Trübner and Co.

Brown, S.R. 1863. *Colloquial Japanese*. Shanghai: Presbyterian Mission Press.

Chamberlain, Basil Hall 1886. *A Simplified Grammar of the Japanese Language (Modern Written Style)*. Yokohama: Kelly and Walsh.

²⁵ Ba-352.

Chamberlain, Basil Hall 1898. *A Handbook of Colloquial Japanese*. London: Sampson Low.

Courant, Maurice 1899. *Grammaire de la Langue Japonaise Parlée*. Paris: Ernest Leroux.

Curtius, Donker 1857. *Proeve eener japanische Spraakkunst*. Leiden: A.W. Sythoff.

Evrard, Félix 1874. *Cours de Langue Japonaise en soixante leçons*. Yokohama: L' Écho du Japon.

Hoffmann, J.J. 1868. *A Japanese grammar*. Leiden: A.W. Sythoff.

Noack, Philipp 1886. *Lehrbuch der japanischen Sprache*. Leipzig: F.A. Brockhaus.

Rosny, de Leon 1873. *Éléments de la Grammaire Japonaise (langue vulgaire)*. Paris: J. Maisonneuve.

Rozsnyai gyors nyelvmesterei. Angol. Budapest: Rozsnyai Károly.

Rozsnyai gyors nyelvmesterei. Japán. Budapest: Rozsnyai Károly.

Rozsnyai gyors nyelvmesterei. Tót. Budapest: Rozsnyai Károly.

Seidel, August 1890. *Praktische Grammatik der japanischen Sprache*. Wien: Hartleben.

Seidel, August 1901. *Grammatik der japanischen Umgangssprache*. Wien: Hartleben.

Seidel, August 1904. *Grammatik der japanischen Schriftsprache*. Wien: Hartleben.

Seidel, August 1904. *Systematisches Wörterbuch der japanischen Umgangssprache*. Oldenburg: Schwartz.

Weintz, H. J. 1905. *Appendix to Hossfeld's Japanese Grammar*. London: Hirschfeld Brothers.

Felhasznált másodlagos szakirodalom

Brockhaus' Kleines Konversations-Lexikon, Band 2. [Ötödik kiadás] Leipzig 1911.

Brockhaus' Konversationslexikon [Tizennegyedik kiadás] Berlin und Wien, 1894–1896.

Gulyás Pál 1939. *Magyar írók élete és munkái I. kötet*. Budapest: Magyar Könyvtárosok és Levéltárosok Egyesülete.

Harangi László 1982. „Nihon kankei hangarīgo bunken (1851–1980 nen) 日本関係ハンガリー語文献 (1851–1980年) [Japánra vonatkozó magyar művek bibliográfiája 1851 és 1980 között].” In: *Nihon to tōō shokoku no bunka kōryū ni kansuru kisoteki kenkyū* 日本と東欧諸国の文化交流に関する基礎的研究 [Japán és Kelet-Európa országainak kulturális kapcsolatrendszerével kapcsolatos alapkutatások], Tokyo: *Nihon tōō kankei kenkyū kai*, 376–417.

Kakigi Shigetaka 柿木重宜 2007. „Kokugokyōiku ni okeru bōhiki kanazukai no hensen ni tsuite 国語教育における「棒引仮名遣い」の変遷について [A nyújtójel használatának változásai az anyanyelvi oktatás terén].” *Zenkoku daigaku kokugokyōiku gakkai happyō yōshishū* 全国大学国語教育学会発表要旨集113: 127–130.

Kondō Masanori 近藤正憲 2005. „20 seiki shotō hangarī de shuppan sareta nihongo kyōkasho to sono jidaihaikai 20世紀初頭ハンガリーで出版された日本語教科書とその時代背景 [A 20. század elejének Magyarországon megjelent japán nyelvkönyv és annak háttere].” *Seikai no nihongokyōiku* 世界の日本語教育15: 175–192.

- Pukánszkné Kádár Jolán 1972. „A Todoreshku-Horváth-gyűjtemény.” *Magyar Könyvszemle* 88: 52–60.
- Révay József 1929. *A Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesületének ötven éve*. Budapest: A Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesülete.
- Takashiro Kōichi 高城弘一 2011. „Meiji sanjūsannen shōgakkōrei ni yoru kana no tōitsu to konran 明治三十三年「小學校令」による仮名の統一と混乱 [A kana szótagírás standardizálása és a jelváltozatok keveredése az 1900. évi elemi iskolai oktatással kapcsolatos rendelet hatására].” *Jissen joshi tankidaigaku kiyō* 実践女子短期大学紀要 32: 103–112.
- Tóth Gergely 2010. *Birodalmak asztalánál. A monarchiabeli Magyarország és Japán kapcsolattörténete 1869-től 1913-ig, korabeli és új források alapján*. Budapest: Ad Librum.
- Udvardi Lázár 1996. *Emlékeim a hadifogságból 1914–1920*. Bajai dolgozatok 10. Baja: Türr István Múzeum.
- Umemura Yuko 2006. *A Japán-tengertől a Duna-partig*. Budapest: Gondolat.

Képmelléklet

Az Akantisz család címere. Vincze-Pikó Adrienn tulajdona.

III. tábla. Hiragana írásjelek.														
あ a	い i	う u	え e	お o	わ	ハ	ヒ	フ	ヘ	ホ	ア	イ	ウ	エ
か ka	き ki	く ku	け ke	こ ko	わ	ハ	ヒ	フ	ヘ	ホ	ア	イ	ウ	エ
さ sa	し shi	す su	せ se	そ so	わ	ハ	ヒ	フ	ヘ	ホ	ア	イ	ウ	エ
た ta	ち chi	つ tsu	て re	と to	わ	ハ	ヒ	フ	ヘ	ホ	ア	イ	ウ	エ
な na	に ni	ぬ nu	ね ne	の no	わ	ハ	ヒ	フ	ヘ	ホ	ア	イ	ウ	エ
は ha	ひ hi	ふ fu	へ he	ほ ho	わ	ハ	ヒ	フ	ヘ	ホ	ア	イ	ウ	エ
ま ma	み mi	む mu	め me	も mo	わ	ハ	ヒ	フ	ヘ	ホ	ア	イ	ウ	エ
や ya	い y(i)	ゆ yu	え y(e)	よ yo	わ	ハ	ヒ	フ	ヘ	ホ	ア	イ	ウ	エ
ら ra	り ri	る ru	れ re	ろ ro	わ	ハ	ヒ	フ	ヘ	ホ	ア	イ	ウ	エ
わ wa	わ wi	わ wu	わ we	わ wo	わ	ハ	ヒ	フ	ヘ	ホ	ア	イ	ウ	エ

A III-IV. írástábla. Albeker András tulajdona.

[illegible]

Az V–VI. írástábla. Albeker András tulajdona.

借る	かる	カル	Ka-ru	bi-tor-ló	威張る	いばる	イバル	i-ba-ru	dicse-Ked-vén	の勢	のいさ	ノイキ	no	nah
狐	さつね	ネツ子	Ki-ku-ne	ró-Ká-nah	物を	もの	モノ	mo-no	vala-Ki	またあ	またあ	マタワ	ma-ta-wa	bagy
と云うなり。	と云うなり。	トイウナリ。	to-i-u-na-ri	de-ve-xih-len-pi.	諺に虎の威を	ことわざにとら	コトワザニトラ	ko-to-wa-za-ni-to-ra	Köx-mön-dás-ban	親の威光を	おやのいさ	オヤノイコー	o-ya-no-i-ko	az ö-sôh-nek
						のいの	ノイ	no-i	ahig-ris-nek	をたのみて	をたのみて	タノミテ	ta-no-mi-te	biz-va

Szöveg- és írás-magyarázat.

Mint már előbb is említettük, úgy az írás, mint természetesen az olvasás is balról jobbra történik és pedig nem vízszintes, hanem függőleges sorokban, t. i. felülről lefelé. A lapok sorrendje is tehát hátulról előre következik, mint minden keleti nyelvben, de itt ezt — észszerűségi szempontból — nem adhattuk; elégségesnek tartottuk csak a figyelmet felhívni reá.

A fordítást parallel sorokban adtuk az átírással s az eredeti írásjelekkel; és így az eredeti sorrendhez ragaszkodnunk kellett, a mit nem mindig sikerült az eredeti magyar szórenddel visszaadnunk, jóllehet a japán nyelv is — hasonlóan a magyarhoz — hátul ragozó s képző; ezért a magyar szöveg pár helyen a rossz szórend miatt nehezen érthető meg. A kis mesének szövegét tehát még egyszer itt adjuk egész terjedelmében:

A tigris és róka története.

Egyszer a tigris egy rókát fogott és felakarta őt falni. Ekkor a róka a tigrishez fordulva, szolt: „En vagyok az állatok királya és az égből jöttem le; ha te engem felfalnál, tüstént megbűnhődnél érte.” De mivel a tigris ezt nem hitte, a róka ismét monda: Ha szavamban kétkezel, úgy jöjj és kövess engem, a félelemtől bizonyára minden állat elfut előlem. Hogy a róka szavairól meggyőződjék, a tigris csakugyan utána ment s a tigristől való félelemtől minden állat elfutott. A tigris azonban nem vette észre, hogy azok őtöle futottak el s azt hitte, hogy valóban a rókától félnek. Azért azokra, a kik az uruk hatalmában vagy őseiknek tekintélyében bizva dicsekesznek, közmondásosan azt mondják: „egy róka, a ki a tigris hatalmát bitorolja.”

A szövegből láthatjuk, hogy a japáni is szereti a virágos, körülírt kitételeket, más keleti nyelvek módjára, s ugyanazon fogalmat szóhalomzással bővíti.

Végül még pár megjegyzést a kínai írásjelű sorokra. A kínai írásjelek használatát jelenben korlátozzák és pedig tiszta japán szókban: igék, melléknévek s igehatározók, továbbá főnevek, számnevek s névmásoknál; a többiekben pedig, valamint a főnév stb. képzők s ragoknál a japáni (Hiragana) írásjeleket használják.